

**„LUCIAN BLAGA” UNIVERSITY OF SIBIU
FACULTY OF ORTHODOX THEOLOGY „ANDREI ŞAGUNA”**

CREAȚIA ŞI BISERICA. O ABORDARE ORTODOXĂ A ECOLOGIEI

SCIENTIFIC COORDINATOR:

REVD. PROF. PH D AUREL PAVEL

CANDIDATE:

PH D STUDENT IOAN SCHIAU

SIBIU, 2014

Content

Introducere.....	5
Argumentarea temei	
Scopul lucrării	
Baza documentară	
Stadiul cercetării	
Metoda de lucru	
Cadrul general al lucrării	
1. Creația, darul iubirii dumnezeiești.....	8
1.1. Sfânta Treime, izvorul și ținta creației.....	8
1.2. Omul, preot al creației.....	20
1.3. Simfonia cosmică.....	27
1.4. Păcatul și izgonirea din rai.....	37
2. Legământul lui Dumnezeu cu omul și creația (legătura Logos – logoi și consecințele ei).....	49
2.1. Întruparea și Învierea lui Iisus Hristos – premisa transfigurării materiei.....	67
3. Biserica, „laboratorul Învierii” omului și cosmosului.....	80
3.1. Biserica, extensiunea operei mântuitoare a lui Hristos la toți oamenii...	80
3.2. Comuniune și co-responsabilitate creștină.....	90
3.3. Sfintele Taine și material liturgică.....	94
3.4. Ethos euharistic	102
3.5. Co-responsabilitate universală.....	108
4. Principii fundamentale ale eco-teologiei ortodoxe.....	115
4.1. Criză economică sau spirituală?.....	115
4.2. Grija față de creație.....	120
4.3. Între „deja” și „nu încă”: anticiparea Împărăției eshatologice.....	138
4.4. Sfântul – împlinirea umanului și rațiunea ultimă a creației.....	150
5. Misiunea ortodoxă și ecologia.....	158
5.1. Provocări	158
5.2. Ecoteologia și activitatea misionară a Bisericii Ortodoxe.....	172

Concluzii.....	182
Lista prescurtărilor.....	188
Bibliografie generală.....	189
Curriculum vitae.....	

Cuvinte cheie: raportul dintre Dumnezeu, om și cosmos, distrugerea mediului înconjurător, creație, ecologie, ecoteologie,

Viziunea creștină despre om și lume a devenit desuetă? La această întrebare provocatoare încearcă să răspundă lucrarea de față, având ca temă principală abordarea problemelor actuale ale mediului înconjurător dintr-o altă perspectivă decât cea științifică.

Știința văzută din perspectiva rațiunii autonome, fără credință, se învâрте în jurul misterului, a tainei, fără să o poată întrezări. Dacă determinismul cosmologic din secolul al XIX-lea a făcut ca lumea să fie considerată o mașină – lucrurile există în ele însele și sunt legate între ele prin legi exterioare – în noua teorie a universului, elaborată în ultimele decenii de știință, se trece la o concepție energetică a lumii bazată pe ideea de relație reciprocă. Cu toate acestea, în perspectiva unei viziuni holistice pe care știința o dorește să o dobândească despre lume, unii oameni de știință se orientează spre doctrinele și sistemele de gândire orientale și păgâne și nu spre aspectele fundamentale ale teologiei creștine patristice. Altfel spus, perspectiva cartesiană care a dus la supralicitarea intelectului nu este înlocuită cu perspectiva răsăriteană asupra cunoașterii, structurată pe relația dintre catafatic și apofatic, raționalitate și taină, ci cu perspectiva orientală păgână și panteistă. Nu mai este îmbrățișată spiritualitatea răsăriteană situată dincolo de o mistică panteistă sau deistă, ci diferitele spiritualități orientale care primesc chiar statut științific și social permanent.

Materia nu este numai concentrare de energie, ci și concentrare de raționalitate, iar raționalitatea internă a cosmosului, care implică modul antinomic de a fi al întregii realități, creează premisele unui dialog între știință și teologie, rațiune și mistică, Dumnezeu și om. În noua reprezentare a lumii, noțiunea raționalului a devenit, sub forța realității, complexă și antinomică, obișnuindu-se să unească principiul distincției și al unității în înțelegerea

realității, înțelegând totodată că pluralitatea nu sfășie unitatea și unitatea nu anulează pluralitatea, pluralitatea fiind interioară unității și unitatea manifestându-se în pluralitate. Prin relația echilibrată dintre rațiune și mistică, teologia ortodoxă evită atât „apofatismul total” cât și exacerbarea și autonomizarea rațiunii, privind într-o unitate neconfundată teologia și iconomia, creația și mântuirea, eshatologia și istoria și facilitând dincolo de orice dualisme întâlnirea personală dintre Dumnezeu și om.

Părinții Apostolici și mai apoi Apologeții au adus – dincolo de unele confuzii specifice epocii – contribuții esențiale la elaborarea unei cosmologii creștine autentice, introducând termenul biblic de *creatio ex nihilo*, care implică distincția creat-necreat, precum și unele aspecte ale teologiei Logosului și unele aspecte ale triadologiei. Întâlnim la primii Părinți accentuarea dimensiunii euharistice a creației, evidențierea ordinii, frumuseții și unității creației, precum și aspectul doxologic al creației, toate acestea primind formulări din ce în ce mai profunde și exacte în secolele următoare. Dimensiunea liturgică și sacramentală a Bisericii a avut o importanță covârșitoare în stăvilirea tuturor concepțiilor, doctrinelor și sistemelor filosofice și religioase, care erau filtrate de către creștini în creuzetul de foc al Liturghiei și al Tainelor. Astfel, în elaborarea cosmologiei răsăritene, Părinții Bisericii nu s-au raportat la cosmologiile existente deja, rămânând prizonierii acestora, ci s-au raportat la adevărul revelațional nou-testamentar în mod esențial, folosindu-se cu discernământ atât de cosmologia iudaică, cât și de cosmologia greacă, depășindu-le pe acestea. Un aspect important aprofundat în prezenta lucrare este cel al idolatrizării creației, aspect pe care îl abordează critic atât Părinții anteniceeni, cât și cei post niceeni. Această schimbare de traiectorie – de la Creator la creatură, confuzia dintre Creator și creatură - are nu numai implicații cosmologice și teologice deopotrivă, ci și profunde implicații soteriologice, întrucât mântuirea omului se realizează în cadrul relației acestuia cu Dumnezeu în și prin cosmos. Idolatria constituie o gravă eroare de cosmologie. De aceea, ideea fundamentală pe care

am evidențiat-o permanent în această lucrare, a fost aceea că soteriologia nu se referă numai la antropologie, ci deopotrivă și la cosmologie. Omul și cosmosul au un destin soteriologic comun. Omul și cosmosul sunt văzuți într-o perspectivă eshatologică, când întreaga creație va fi reînnoită și restabilită în frumusețea cea dintâi, în transparența primordială și chiar mai mult. Cosmosul își dobândește transparența și transfigurarea prin omul sfânt, prin omul îndumnezeit care stă într-o relație iubitoare de asceză și mistică cu Iisus Hristos, Mântuitorul întregii creații. Reînnoirea zidirii are ca paradigmă trupul înviat și transfigurat al lui Iisus Hristos, realismul transfigurării cosmosului și omului având ca paradigmă realismul transfigurării umanității în Iisus Hristos.

Scopul lucrării.

Teza noastră dorește să sintetizeze învățătura ortodoxă despre „ecologie”, apelând la baza scripturistică și patristică a acestei învățături. Apoi, se încearcă a se stabili câteva principii fundamentale ale eco-teologiei ortodoxe, căci doar în acest fel misiunea ortodoxă poate fi relevantă pentru omul de astăzi. Desigur, această relevanță este marcată, pe de o parte, de identificarea celor mai grave probleme, iar pe de altă parte, de găsirea și aplicarea celor mai adecvate soluții. Așa se poate evidenția clar caracterul peren al Evangheliei: în pofida a ceea ce estimau unii „profeți funești”, creștinismul nu moare, ci dimpotrivă, este viu și dătător de viață pentru fiecare generație de oameni.

Baza documentară

Totuși, trebuie recunoscută precaritatea surselor ortodoxe. Puțini teologi au tratat tema eco-teologiei sau a teo-ecologiei din perspectivă ortodoxă. De departe se detașează câteva nume mai importante – aceasta și datorită

demersului lor aproape singular: arhiepiscopul Anastasios Yannoulatos¹ și patriarhul ecumenic Bartolomeu I², la care se adaugă Alexander Schmemmann³, Alexander Kalomiros⁴ și mitropolitul Ioannis Zizioulas⁵, iar în teologia ortodoxă românească pr. Ilie Moldovan⁶, la care se adaugă Dumitru Popescu⁷, Tache Sterea⁸ și Cristinel Ioja⁹.

Stadiul cercetării.

1 Anastasios Yannoulatos, *Ortodoxia și problemele lumii contemporane*, trad. Gabriel Mândrilă și Constantin Coman, Ed. Bizantină, București, 2003; Idem, *Mission in Christ's Way. An Orthodox Understanding of Mission*, Holy Cross Orthodox Press, Brookline, Massachusetts/ World Council of Churches Publications, Geneva, 2010.

2 Bartholomew I (Ecumenical Patriarch), *Encountering the Mystery. Understand Christianity Today*, Doubleday, New York, 2008; Bartholomew I (Ecumenical Patriarch), John Chryssavgis, *In the World, Yet Not of the World: Social and Global Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew*, Fordham University Press, 2009.

3 Alexander Schmemmann, *Pentru viața lumii – Sacramentele și Ortodoxia*, trad. rom. Aurel Jivi, EIBMBOR, București 2001.

4 Alexander Kalomiros, „Sfatul cel veșnic. Câteva gânduri privitoare la înțelegerea biblică și patristică a creației lumii și a omului”, în Ioan Ică, Alexandros Kalomiros, Andrei Kuraev, Doru Costache, *Sfinții Părinți despre originile și destinul cosmosului și omului*, Ed. Deisis, Sibiu, 2003.

5 Ioannis Zizioulas, *Creația ca Euharistie*, trad. rom. Caliope Papacioc, Editura Bizantină, București, 1999.

6 Ilie Moldovan, *Adevăr și preamărire în Ortodoxie. Îndreptar de texte scripturistice comentate în vederea apărării liturgice a dreptei credințe*, Ed. Pro-Vita Valea Plopului, 1999; Idem, *Calendarul viu - dialoguri euharistice între generații -*, Convorbiri realizate de către Părintele Ioan Nicolae, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2007; Idem, „Iisus Hristos - viața lumii. Viața religioasă autentic creștină ca temă de discuție ecumenică”, în *MMS* nr. 4-6 (1983), p. 167-191; Idem, „Sensul și condiția deschiderii Ortodoxiei spre lume, privită ca lucrare a Sfântului Duh”, în *Biserica în era globalizării*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2003, p. 216-234; Idem, „Criza ecologică din vremea noastră și pruncuciderea generalizată, ultimul cult al vărsării sângelui nevinovat. Punctele de vedere ale Ecoteologiei ortodoxe”, în *Îndrumătorul Bisericesc* 2004, Sibiu, p. 123-131; Idem, „Înnoirea lumii, factor decisiv al realizării unității creștine contemporane”, în *Identitate creștină și dialog în noul context european*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2006, p. 225-236.

7 Dumitru Popescu, *Le soupir de la création*, Geneve, 1982; Idem, *Iisus Hristos Pantocrator*, EIBMBOR, București, 2005; Idem, „Raționalitatea creației și implicațiile ei”, în *O* nr. 3-4 (1993), p. 31-35; Idem, „Secularizarea europeană și conștiința ortodoxă a creației”, în *GB* nr. 1-4 (1997), p. 5-8; Idem, „Logosul divin și unitatea creației într-o lume secularizată”, în *GB* nr. 9-12 (2003), p. 49-54; Idem, „Învățătura ortodoxă despre prezența lui Dumnezeu în creație și importanța ei pentru societatea contemporană”, în „Buletin Științific”. Facultatea de Teologie din Pitești, Seria Teologie Ortodoxă

Temele ecologice, în ultimii ani, au crescut în număr foarte mare depășind stadiul științific și devenind o dominantă a mass-media: tv, ziare, internet etc. Această veritabilă „explozie ecologică” face ca această problemă să fie imposibil de abordat în mod exhaustiv. În același timp însă, din punct de vedere al punctelor de plecare (evoluționism științific, legea selecției naturale, religii animiste ș.a.), cât și al metodelor și soluțiilor oferite (abordare pacifistă, manifestații publice ample, confruntare directă cu reprezentanții marilor corporații sau ai instituțiilor de stat, retragere din societatea civilizată etc.), literatura de specialitate poate să-i creeze un sentiment de confuzie creștinului ortodox interesat de aceste probleme.

Actualitatea temei de față are ca premiză următoarele: provocările din partea problemelor ecologice – distrugerea creației – dar și a răspunsurilor, căci Ortodoxia, pe bază biblico-patristică, are o altă abordare a problemei creației decât cea seculară. De asemenea, sunt unele proiecte new-age-iste și sincretiste, care provoacă la rândul lor Biserica să ofere un veritabil răspuns creștin. De ce? Fiindcă centrul este Iisus Hristos!

Această centralitate hristologică a tratării problemelor legate de creație, cu toate implicațiile sale teologice, etice și soteriologice, este evidentă și la autorii ortodocși, români și străini, pe care i-am amintit puțin mai sus. Este adevărat că cititorul poate regăsi la ei principii fundamentale ale unei ecoteologii ortodoxe, de inspirație biblică și patristică; pe de altă parte însă, lipsește o sinteză a tuturor acestor elemente teologice, iar în acest punct credem că se situează importanța și „originalitatea” lucrării de față.

Metoda de lucru

vol. I, 1996, p. 53-60.

8 Tache Sterea, *Dumnezeu, omul și creația în teologia ortodoxă și în preocupările ecumenismului contemporan*, EIBMBOR, București, 1998.

9 Cristinel Ioja, *Homo economicus. Iisus Hristos, sensul creației și insuficiențele purului biologism*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2010.

În lucrarea de față am abordat tema din punct de vedere interdisciplinar. În primul rând, așa după cum sugerează și titlul, am repus problema mediului înconjurător nu din punct de vedere al evoluționismului științific – care determină în majoritatea cazurilor lucrările de specialitate asupra ecologiei – ci al creaționismului biblic. În consecință, am folosit ca bază a argumentației noastre izvoarele biblice, sursele patristice și contribuțiile teologilor ortodocși.

De asemenea, nu am pierdut din vedere suflul misionar pe care trebuie să-l posede Biserica Ortodoxă atunci când are în vedere tratarea temelor de ecologie. Astfel, anumite aspecte prezentate în capitolele tezei noastre s-au referit deopotrivă la teme de natură dogmatică, liturgică, morală dar și misionară. În capitolul final al tezei, pe lângă metoda teologică sau analitică, am recurs și la metoda comparativă, expunând principiile teologice ale ecoteologiei abia după ce în prealabil am enumerat legile ecologiei.

Cadrul general al lucrării

Lucrarea propusă spre analiză este structurată în patru mari capitole, precedate de o introducere în care am prezentat argumentarea și actualitatea temei, scopul cercetării, baza documentară, stadiul cercetărilor etc. La final am tras câteva concluzii, care au fost urmate de lista prescurtărilor, bibliografia generală, curriculum vitae și declarația de onestitate.

Capitolul întâi, intitulat Creația, darul iubirii dumnezeiești, cuprinde șase subcapitole ce trasează punctul de plecare biblico-teologic al abordării temei creației. Aceasta este creația Dumnezeului-Treimic, adică are la bază comuniunea maximă de iubire. Modelul treimic al creației este evident încă din Cartea Facerii, ce se axează pe prezentarea naturii și scopului creării omului și a lumii. Este vorba de un dialog al iubirii, de un mediu al manifestării comuniunii interpersonale. Din nefericire, acest mediu este alterat prin căderea în păcat a

protopărinților noștri, act de răzvrătire ce are repercusiuni negative și asupra lumii întregi. Totuși, pronia divină se manifestă și după cădere, iar planul veșnic al lui Dumnezeu față de om și creație, deși își schimbă cadrele, nu se schimbă. Astfel trebuie înțeleasă manifestarea iubirii dumnezeiești în actul Întrupării Fiului veșnic al lui Dumnezeu. Prin Întrupare, Înviere și Înălțare, nu doar natura umană este schimbată ontologic ci și întreaga creație primește ca posibilitate transformarea și resfințirea.

Capitolul al doilea arată că *Biserica este „laboratorul Învierii” omului și cosmosului*. Extinderea lucrării mântuitoare de la Iisus Hristos la toți oamenii are loc în Biserică, mai ales prin Sfintele Taine. Ele sunt și dovada unei alte finalități pe care o dobândește lumea materială după Întrupare, ca anticipare a lumii viitoare din Împărăția lui Dumnezeu. Abia în Biserică lumea își relevă cu adevărat menirea – de a fi spațiu al dialogului de iubire dintre Creator și creaturile sale. Sensul eshatologic al creației atestă însă că acum omul trăiește între „deja” și „nu încă” – deplinătatea ținând de Parusie și nu de starea actuală a creației.

În capitolul al treilea, ca răspuns la criza actuală, economică și ecologică, sunt trase câteva *Principii fundamentale ale eco-teologiei ortodoxe*. Sunt reafirmate aici scopul și mijloacele pentru împlinirea destinului creației prin și în om. Dar nu ca act arbitrar, ci ca act liber și responsabil, provenind din răspunsul cerut din partea Creatorului – Dumnezeu-Tatăl la darul creației. Modul în care omul trăiește în lume trebuie să fie privit prin prisma răspunsului ultim pe care-l va da la Judecata de apoi. De aici survine și importanța ascezei – metodă de raportare autentică la elementele materiale nu ca lucruri în sine, ci ca daruri prin care Dumnezeu ne cere să-I răspundem la chemarea de iubire. Că depășirea egosimului ființei umane, a manifestărilor iraționale și iresponsabile față de creație, sunt posibile vedem în imaginea sfântului, care dovedește o atenție deosebită nu doar pentru Dumnezeu sau om, ci și pentru animale sau plante, în ultimă instanță, pentru lumea întreagă.

În ultimul capitol, după ce am expus definiția și legile ecologiei, am pus în balanță și tratarea eco-teologică a creației. Este un capitol al tezei prin excelență „misionar”, tributar a doi teologi ortodocși ce au trăit și activat la Facultatea de Teologie din Sibiu la sfârșitul secolului al XX-lea: părinții Ilie Moldovan și Ion Bria.

În concluzii am dorit să extragem, în câteva puncte clare și concise, acele principii fundamentale care, din punct de vedere al teologiei ortodoxe, pot sta la baza activității misionare a Bisericii Ortodoxe. Ele sunt cu atât mai necesare și actuale cu cât problemele de natură economică și ecologică par să se acutizeze, iar științele par incapabile să răspundă adecvat și să ofere soluții valide la ele. În fapt, creștinismul posedă un fond doctrinar și liturgic, pe care însă omul (post)modern îl neglijează în mod dramatic, cu consecințe nocive vizibile însă deopotrivă la nivel personal și social-comunitar.

Teologia ortodox contemporană a fost și este preocupată de problema lumii ca și creație a lui Dumnezeu. Această preocupare nu este una strict teoretică, căci sublinierea calității lumii de a fi creație a lui Dumnezeu ridică în mod absolut necesar și problema responsabilității omului – creat „după chipul” lui Dumnezeu – față de această creație. Acestea sunt aspecte teologice care rămân încă valide pentru teologii zilelor noastre, iar acest fapt credem că l-am ilustrat concludent în teza de față.

1. Sfânta Scriptură a arătat că nu există discontinuitate între om și lume, că ființa umană nu poate fi separată de restul creației și nu se poate mântui în afara ei. Creat „după chipul” lui Dumnezeu și chemat să atingă „asemănarea” cu El, omul este mai presus de lume, o transcede, dar nu în sensul de a o abandona. Persoana este o rațiune a creației fiindcă, pe de o parte, mântuirea se realizează în lume, iar pe de altă parte, cosmosul își găsește sensul doar în om. Protopărinții Adam și Eva au fost așezați în Rai pentru a-i desăvârși frumusețea. Prin acțiunea de a da nume viețuitoarelor omul atestă înzestrarea cu atribute divine cum ar fi calitatea de stăpân și de ființă rațională. În fapt, aceste

două atribute sunt relaționate: stăpânind în mod rațional asupra lumii, omul trebuia să „strângă” în sine rațiunile sau esențele spirituale ale lucrurilor (logoi) și astfel să le ofere Rațiunii divine (*Logos*-ului).

2. „Lumea este limbajul prin care Dumnezeu i se adresează omului” – scria patriarhul ecumenic Bartolomeu. Împărtășindu-se de harul necreat, de slava atotprezentă a lui Dumnezeu, creația în starea originală reflectă Înțelepciunea dumnezeiască, frumusețea și adevărul divin. Ea nu este un obiect neutru, ci încorporează cuvântul sau rațiunea Creatorului. Ea poartă pecetea Înțelepciunii fiindcă prin ea omul este chemat să se angajeze în dialog cu Dumnezeu. De aici provine responsabilitatea și respectul față de lumea înconjurătoare – căci, în rânduiala și ritmurile lui, pământul este semnul și sacramentul lui Dumnezeu”. Nu este astfel de fel exagerată viziunea despre om ca „simfonia creației”.

3. Din nefericire, căderea în păcat a oamenilor a alterat această „simfonie a creației”. Păcatul are efecte nu doar pe plan individual, ci și colectiv. Motivul este că, pe de o parte, oamenii sunt interdependenți, la fel cum, pe de altă parte, interdependenți sunt și aceștia cu lumea în care trăiesc. Ruperea relației dintre om și Dumnezeu și, prin urmare, dintre fiecare om și ceilalți oameni, păcatul a degradat și degradează neîncetat natura ce nu poate decât să urmeze umanității purtând încărcătura nebuniei lui. Lăcomia, trufia și ignoranța omului desfigurează și distrug pământul.

4. Chipul lui Dumnezeu în om și veșmântul de slavă al creației au fost întunecate, dar nu desființate, după cădere. Istoria mânturii continuă, după cum arată legământul încheiat de Dumnezeu după potop, însă acest legământ include de acum înainte, moartea. Biruința păcatului și a morții se face prin întrupare și înviere: în Iisus Hristos are loc victoria asupra morții și se deschide calea îndumnezeirii. Unii Sfinți Părinți, și în special Sfântul Maxim Mărturisitorul, au insistat asupra dimensiunii cosmice a Trupului lui Hristos. El este cel care

asumă și transformă lumea, căci întruparea și învierea au recreat potențial întregul univers.

5. Mântuitorul nostru Iisus Hristos, Dumnezeu adevărat și om adevărat, a asumat natura umană pentru a-i face pe oameni capabili să se facă dumnezei după har. Dar această posibilitate redefinește și destinul creației: Hristos i-a făcut pe oameni în stare de a primi Duhul și deci de a salva și a transfigura puțin câte puțin creația ca anticipare a Împărăției eshatologice. Aceasta este „Taina” Bisericii, care constituie inima vieții cosmice. În Sfintele Taine ale Bisericii, prin epicleză, materia răspunde vocației sale originare, de a fi mediu al comuniunii între om și Dumnezeu, respectiv între toți oamenii. Astfel, după Întrupare și Cincizecime, universul cel atât de frumos, și totuși supus morții, poartă în el Biserica, care, în realitate, îl poartă și-l metamorfozează. Căci, înțelegând în profunzimea ei evanghelică, baptismală și euharistică, Biserica nu urmărește doar mântuirea omenirii, ci pe aceea a întregii creații. Acest fapt este evident și își găsește punctul culminant în Sfânta Euharistie, unde pâinea și vinul sunt făcute capabile să primească în ele Prezența dumnezeiască, și să fie, la propriu, transfigurate.

6. Anticiparea comuniunii eshatologice a Împărăției în cadrul Bisericii, „aici și acum”, îi determină pe creștini să aibă o anumită atitudine față de lume, să îmbrțișeze și să promoveze un ethos euharistic. Biserica mărturisește necesitatea „schimbării minții” (a *metanoiei*), adică a răsturnării viziunii asupra lumii. Asceza ortodoxă nu urmărește distrugerea materiei și nici anularea corpului. Ele se cuvine să fie transfigurate, căci rolul postului constă tocmai în a depăși lăcomia egoistă a condiției căzute.

7. Viața în Biserică, ca asumare a condiției creștine, nu se răsfrânge exclusiv la locașul de cult. Unul dintre părinții contemporani ai Ortodoxiei, Sfântul Siluan Athonitul, spunea că „pentru omul ce se roagă în inima sa lumea întreagă e o biserică”. Avem de a face aici cu o cu totul altă perspectivă decât cea post-modernă, bazată pe rațiuni utilitariste. Pentru a concluziona, ethosul

liturgic subliniază într-adevăr caracterul comunitar al euharistiei: aceasta e un partaj, comuniune cu Hristos și, în El, cu ceilalți frați, o comuniune ce nu poate avea limite. În spiritul postului, al auto-limitării, trebuie să facă față creștinii unei civilizații zise de consum, dar care, în realitate, nu privește decât o minoritate. Viziunea creștină asupra lumii nu este așadar una exclusivistă, ci una holistică. Grija față de toți oamenii și de întreaga creație este o consecință a roadelor gratuite și universale ale întrupării și învierii Mântuitorului nostru Iisus Hristos.

8. Sfântul este dovada vie a relației de comuniune în iubire nu doar cu Dumnezeu și cu semenii, ci cu întreg cosmosul. Drept urmare, el este modelul, mărturia pe care Biserica Ortodoxă o oferă, alături de „dreapta învățătură”, celorlalte religii și lumii întregi. Urmând calea sfințeniei, a sacrificiului, omul contemporan poate ieși din criza în care se află, căci această criză nu este atât una materială ci spirituală. Reafirmându-și principiile teologice asupra creației ca dar al lui Dumnezeu oferit omului, Biserica își continuă misiunea universală de evanghelizare și sfințire a lumii. Este ceea ce unii teologi ortodocși de astăzi au definit prin conceptul de „eco-teologie”.

Umanitatea s-a văzut în prima jumătate a sec. XX hărțuită și dominată de către două forme ale organizării sociale: mentalitatea capitalistă a Occidentului, care a cultivat individualismul egoist, și diferite tipuri de regimuri totalitare, care implică riscul nivelării maselor sub forma unui fel de dictatură, fie în mod vizibil, fie fătis, sub masca sloganurilor variate sau a mesianismului naiv.

Efortul depus de către umanismul occidental european ca să dezvolte o teorie a omenerii care ar dispersa și înlocui ideea creștină, a dus la legarea conceptului de persoană de morala autonomă sau pur și simplu de o filozofie umanistă. Dar persoana, ca și concept și ca experiență de viață, s-a născut și a prins contur prin gândirea teologică creștină, în mod special, ceea a părinților greci. Și aici poate să fie adusă una dintre cele mai de seamă contribuții ale creștinismului la mentalitatea omului modern: redescoperirea de către acesta a

unei comunități autentice de iubire, după chipul intercomuniunii Treimice.

Înfrânarea și asceza sunt asociate conștiinței că fiecare persoană este o parte organică a unui imens întreg, acela al lumii animale și vegetale, și că ea nu are niciun drept să irosească resursele naturale pentru confortul său exclusiv.

Când vorbim de drepturile omului, ne gândim adesea doar la oamenii care trăiesc în aceeași bucată de timp ca noi. Dar acest fapt este o greșeală: ar trebui să ne amintim, de asemenea, că istoria este încă în curs de desfășurare și că generația noastră va fi urmată de altele. Generațiile care vin trebuie să aibă, de asemenea, drepturi la natură, sănătate, viață; problemele urgente de aer, hrană, mare, poluare, lipsa energiei, și multe altele, trebuie văzute în lumina drepturilor omului ale generațiilor viitoare.

Legile ecologice au la bază o concepție evoluționistă despre viață și fac în totalitate abstracție de principiile teologice ale Revelației divine. Tocmai acestea din urmă au fost analizate în detaliu în teza de față, întrucât pot constitui baza trecerii de la ecologie la eco-teologie, iar această viziune despre creație ca dar al lui Dumnezeu poate genera un ethos care să răspundă, în cele din urmă, la problemele aduse de impunerea unei viziuni secularizate de către omul modern.